

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІЗ ПОЗИЦІЇ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

Сойчук Р. Л.

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти
Рівненський державний гуманітарний університет
вул. Пластова, 31, Рівне, Україна
orcid.org/0000-0001-5559-5388
ruslanasoichuk@gmail.com*

Грицай Н. Б.

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри природничих наук з методиками навчання
Рівненський державний гуманітарний університет
вул. Пластова, 31, Рівне, Україна
orcid.org/0000-0002-6800-1160
grynat1104@ukr.net*

Лісова С. В.

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри професійної освіти, трудового навчання та технологій
Рівненський державний гуманітарний університет
вул. Пластова, 31, Рівне, Україна
orcid.org/0000-0002-6230-0805
lisovasvval@gmail.com*

Ключові слова: національна солідарність, виховання, формування національної солідарності, національні цінності, майбутні вчителі, студентська молодь, заклад вищої освіти, освітньо-виховний процес, системний підхід, українська нація, Українська держава.

У статті актуалізовано проблему формування національної солідарності в майбутніх учителів, що сприяє творенню консолідованої української нації як осердя повноцінного українського громадянського суспільства, зокрема в умовах відстоювання української державності. Розглянуто формування національної солідарності в майбутніх педагогів на гуманістичних засадах, що уможливило формування ціннісного ставлення до іншого у полікультурному українському суспільстві та розуміння й усвідомлення потреби становлення української нації, уміння вибудувати під час різних видів діяльності в закладі вищої освіти міжособистісну та міжнаціональну взаємодію, зорієнтовану на досягнення національної консолідації. Досліджено, що формування національної солідарності майбутніх учителів відбувається не лише під час освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти, а й під дією різних чинників виховного впливу та в різних соціальних контекстах. Доведено, що підґрунтям процесу формування національної солідарності у студентської молоді слугує система загальнолюдських і національних цінностей. Розкрито сутність понять «загальнолюдські цінності» та «національні цінності», визначено базову систему національних цінностей як національно-консолідаційного та регульовального чинників процесу ствердження української нації в умовах відстоювання української державності. Схарактеризовано особливості застосування системного підходу у формуванні національної солідарності майбутніх учителів як науково

організованого постійного багаторівневого освітньо-виховного процесу розвитку й саморозвитку та зорієнтованого на формування складників національної солідарності майбутніх учителів, що охоплює проєктування всіх елементів національно спрямованого освітньо-виховного процесу з відповідними властивостями й системоутворюваними характеристиками.

FORMATION OF NATIONAL SOLIDARITY IN FUTURE TEACHERS FROM THE PERSPECTIVE OF A SYSTEMATIC APPROACH

Soichuk R. L.

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Primary, Inclusive and Higher Education Pedagogy
Rivne State University of Humanities
Plastova str., 31, Rivne, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5559-5388
ruslanasoichuk@gmail.com*

Hrytsai N. B.

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Natural Sciences and Teaching Methods
Rivne State University of Humanities
Plastova str., 31, Rivne, Ukraine
orcid.org/0000-0002-6800-1160
grynat1104@ukr.net*

Lisova S. V.

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Vocational Education, Labor Training and Technology
Rivne State University of Humanities
Plastova str., 31, Rivne, Ukraine
orcid.org/0000-0002-6230-0805
lisovasvval@gmail.com*

Key words: *national solidarity, education, formation of national solidarity, national values, future teachers, student youth, higher education institution, educational process, systematic approach, Ukrainian nation, Ukrainian state.*

The article actualizes the problem of forming national solidarity in future teachers, which contributes to the creation of a consolidated Ukrainian nation as the core of a full-fledged Ukrainian civil society, in particular in the context of defending Ukrainian statehood. The article considers the formation of national solidarity in future teachers on a humanistic basis, which makes it possible to form a value attitude towards the Other in a multicultural Ukrainian society and to understand and realize the need for the formation of the Ukrainian nation, the ability to build interpersonal and interethnic interaction in various activities in a higher education institution aimed at achieving national consolidation. It has been found that the formation of national solidarity of future teachers occurs not only during the educational process in a higher education institution, but also under the influence of various factors of educational influence and in different social contexts. It is proved that the basis for the process of forming national solidarity among students is a system of universal and national values. The essence of the concepts of «universal human values» and «national values» is revealed, the basic system of national values is defined as a national consolidation and regulatory factor in the process of affirming the Ukrainian

nation in the context of defending Ukrainian statehood. The peculiarities of applying a systematic approach to the formation of national solidarity of future teachers as a scientifically organized permanent multilevel educational process of development and self-development and focused on the formation of all components of national solidarity of future teachers, which includes the design of all elements of a nationally oriented educational process with appropriate properties and system-forming characteristics are characterized.

Постановка проблеми. Європейський шлях розвитку суспільства, який вибрала Україна, зумовлює реформування всіх сфер життєдіяльності людини, зокрема національної системи вищої освіти. Стратегічними пріоритетними завданнями перетворення системи освіти нашої країни є побудова національної системи освіти, формування національно свідомого громадянина Української держави, освіченої творчої особистості та забезпечення пріоритетного її розвитку; функціонування й розвиток національної системи здобування знань на основі принципів гуманізму, демократії, пріоритетності суспільних і духовних цінностей; вихід національної системи освіти на рівень систем здобуття знань розвинених країн світу через докорінне реформування її концептуальних, структурних та організаційних основ [18].

З огляду на це, системі вітчизняної освіти має бути властива визначальна роль у розбудові державності, національній консолідації та у вихованні кожного громадянина зокрема й української нації загалом. За таких обставин нагальним завданням освіти є виховання в людини національної солідарності, що постає рушійною силою «індивідуальної суспільно-історичної активності особистості, визначає дійсний рівень її національної автентичності як наслідку процесу національної самоідентифікації» [12, с. 288; 19], надає рішучості долати труднощі, жити й творити майбутнє своє та української нації; гуртує громадян на різні форми боротьби за національне й соціальне визволення [8, с. 157], оскільки «тільки так ми маємо шанс подолати взаємне відчуження генерацій і верств народу і попри все поновити тяглість культури і цілісність нації» [12, с. 282; 19]. З огляду на це, саме майбутні вчителі зі сформованою національною солідарністю є базисом становлення української інтелігенції, які провадитимуть освітню діяльність у сучасному інформаційно-освітньому середовищі та формуватимуть високодуховні моральні якості зростаючого покоління як громадян Української держави [23].

Це знайшло своє втілення в законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», концепціях «Національно-патріотичне виховання дітей та молоді», «Нова українська школа», низці оновлених вимог до особистості вчителя як суб'єкта освітнього процесу та громадянина України.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремі кути зору проблеми розкрито в наукових здобутках, а саме: психологічні аспекти феномену національної солідарності, національно-особистісних цінностей, механізми їх прояву в повсякденній життєдіяльності вихованців (схарактеризували І. Бех, І. Булах, Л. Снігур та ін.); розвиток процесів національної ідентифікації та її вплив на формування самодостатньої особистості (досліджено в роботах Т. Потапчук, Г. Філіпчука, Л. Шимченко та ін.); формування національної свідомості та самосвідомості (окреслили М. Боришевський, О. Вишневський та інші науковці).

Однак попри значний інтерес учених до досліджуваного феномену очевидні труднощі становлення української нації відбиваються й на діяльності закладів вищої освіти (ЗВО). Проблема виховання національної солідарності у студентської молоді ще не набула цілісного наукового осмислення, зокрема не розглядалися особливості такого виховання за умов суспільної нестабільності та відстоювання незалежної державності.

Мета статті полягає у розгляді процесу формування національної солідарності в майбутніх учителів в умовах відстоювання незалежної державності з позиції системного підходу.

Виклад основного матеріалу. Сформованість в української студентської молоді національної солідарності сприяє творенню консолідованої української нації як осердя повноцінного українського громадянського суспільства, оскільки «...специфічною метою українського виховання є і прищеплення державницького світогляду, коли свою долю та своє особисте щастя людина пов'язує із власною упорядкованою державою, що має міцні моральні підвалини і добрі та шановані людьми закони» [3, с. 145; 19].

У контексті проблеми дослідження присутнім є звернення до трактування поняття «солідарність», що визначається як однотайність, соціальна згуртованість, єдність дій, спільна діяльність, у процесі якої досягають певних цілей, розв'язують суспільні проблеми, реалізують загальні інтереси, зокрема національні інтереси держави, нації та необхідність досягнення сукупних цілей [19; 23].

Національна солідарність постає детермінантою створення української ідентичності та гуртує

громадян на різні форми боротьби й діяльності за самоствердження держави Україна. Формування національної солідарності в майбутніх учителів на гуманістичних засадах уможливорює творення ціннісного ставлення до іншого у полікультурному українському суспільстві та розуміння й усвідомлення потреби становлення української нації. У цьому контексті особливого значення надаємо вмінню вибудувати під час різних видів діяльності у ЗВО міжособистісну та міжнаціональну взаємодію, зорієнтовану на досягнення національної консолідації [19; 22].

Слід зауважити, що творення національної солідарності майбутніх учителів відбувається не лише під час освітньо-виховного процесу у ЗВО, а й під дією різних чинників виховного впливу та в різних соціальних контекстах, а саме – у сім'ї, групі ровесників, громаді, суспільстві, державі, національній спільноті, світі доцільним є застосування до процесу виховання національної солідарності у студентській молоді системного підходу, що передбачає інтегрування впливу всіх груп чинників на формування духовності особистості українця та прилучення його і до національних, і до світових надбань культури.

Вагомим є підгрунття процесу виховання національної солідарності у студентській молоді, тобто слугує система загальнолюдських і національних цінностей і сукупність соціально значущих якостей особистості, що набувають вияву в системі її ставлень і передбачають інтеграцію інтересів особистості, громади, держави, нації щодо розв'язання нагальних питань.

Загальнолюдські цінності – все прогресивне, що виробило людство та що відповідає його інтересам загалом. Це не якісь наднаціональні цінності, навпаки, уособлення всіх цінностей, де б їх не створювали, досягнень світової цивілізації загалом у ході історичного розвитку кожного з народів. Вони передбачають збереження можливостей повноцінного існування окремої особистості [13, с. 85]. Будь-яка ціннота до того, як стала «загальнолюдською», була власне людською та виникла в певній культурі, у неї хтось вірив, приносив їй жертву, віддавав заради неї своє життя. Таке бачення феномену дає підстави стверджувати, що загальнолюдська цінність – це готовий результат живого культурного процесу, а кожний народ вибирає та зберігає ті цінності, у які він вірив і які проживав, що були для нього смислосназначущими [7, с. 51; 19].

Отже, національні цінності – складне утворення, що набуває виявів у сфері суб'єктно-об'єктних відносин і віддзеркалює позитивну значущість символів, знаків, явищ, міфів, котрі визнані певною національною спільнотою та несуть духовно-енергетичний заряд, наявний у психічному світі безпосередньо культуроно-

снів, що сприймають його – завдяки емоційному насиченню – як власну духовну інтенцію. Вони постають відбиттям дійсності, що є притаманною конкретній нації та в якій виражається не лише духовність, перейнята від пращурів, а й сучасність безпосередньо народу. Така органічна сполука минувшини й сучасності виступає визначальним чинником функціонування національних цінностей [13; 19].

Цінноти нації становлять підгрунття існування та розвитку національної спільноти, виконують різні функції (інтегральну, соціалізувальну, комунікативну) та виступають у формі ціннісних настанов, орієнтацій, національно-політичних ідеалів, ідей, які становлять ядро народної самосвідомості [19; 21]. Визначення національних цінностей відбувається під час складного історичного процесу націєтворення, що супроводжується розвитком духовної та матеріальної культури нації під безпосереднім і опосередкованим впливом економічних, політичних відносин і національних традицій.

Пошук базової системи народних цінностей як національно консолідаційного та регулювального чинників процесу ствердження української нації триває і донині. Однак за нинішніх умов відстоювання державності й ствердження української нації домінуючими національними цінностями визначаємо: територіальну цілісність, незалежність і соборність Української держави, свободу, українську національну ідею, українську ідентичність, українську мову, історичну пам'ять, державні та національні символи нашої країни, Конституцію України, національну культуру (традиції, звичаї, обряди, мистецтво, побут, національні особистості-символи), життя й здоров'я громадян українського народу, національні гідність і гордість, відданість, солідарність і самодостатність, відповідальність громадян щодо стратегічних напрямів і цілей розвитку Української держави й нації, толерантність і пошану до нації, що утворила державність [19].

Застосування системного підходу має бути зреалізовано як науково організований постійний багаторівневий освітньо-виховний процес розвитку й саморозвитку і зорієнтований на формування всіх складників національної солідарності студентської молоді, що охоплює проектування елементів національно спрямованого освітньо-виховного процесу з відповідними властивостями й системоутворюваними характеристиками. Наукове обґрунтування виховної діяльності детерміноване єдністю всього комплексу реальних взаємозв'язків досліджуваного явища та процесів.

На переконання З. Курлянд, системний підхід прикметний визначенням усіх складових елементів досліджуваного процесу чи явища; вивченням зв'язків залежності кожного елемента від усіх

інших і на цій підставі виявлення основних складників із найважливішими зв'язками й стосунками; а також зорієнтований на побудову моделі, зумовленої трьома параметрами: організованістю, цілісністю та ієрархічністю; розкриває залежності встановленої системи від зовнішніх умов з огляду на те, що тільки в такому разі система буде функціонувати; описує конкретні елементи в нерозривній єдності з усією системою, зображенням його загальних і специфічних функцій усередині єдиного цілого [11; 19].

С. Гончаренко стверджував, що системний підхід як такий передбачає розроблення методів дослідження й конструювання складних за організацією об'єктів як систем і спрямований на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків і зведення їх в єдину теоретичну картину [5, с. 305]. В. Шинкарук, Є. Бистрицький, М. Булатов визначили системний підхід як спосіб наукового дослідження, коли досліджуваний об'єкт розділяють на елементи, котрі в єдності створюють систему, де системоутворювані зв'язки між складниками утворюють структуру цієї системи [17].

Н. Мойсеюк переконує, що модель системи процесу виховання побудовано за такими критеріями: цілі та завдання; зміст освітньо-виховного процесу; взаємодія вихователів і вихованців; застосування методів і форм виховної діяльності; послідовність етапів розвитку в часі й т. ін. [15, с. 245].

В. Кузь, Ю. Руденко, З. Сергійчук у своїх наукових розвідках обґрунтували поняття системи національного виховання та схарактеризували його сутність крізь призму сукупності таких понять: «національне виховання», «національна система освіти», «етнопедагогіка», «національна свідомість», «національний світогляд», «національна філософія», «національна ідеологія», «народознавство», «національні педагогічні кадри» [9]. І. Мартинюк систему виховання нації, котру створив безпосередньо народ, розглядав як сукупність поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, звичаїв, покликаних формувати свідомість і ціннісні орієнтації молоді, передавати їй соціальний досвід, надбання попередніх поколінь [14]. Отже, є очевидним, що вчені бачать систему національного виховання як процес.

Разом із тим В. Гнатюк представив систему виховання нації як взаємодію трьох основних компонентів «громадянин – патріот – гуманіст», що забезпечує формування національного ідеалу українця як людини, котра усвідомлює себе частиною народу, шанує закони й традиції України, наділена почуттям національної гордості та відповідальності за долю своєї Батьківщини [4, с. 5–6]. Учений стверджує, що система національного виховання – це раціональна сукуп-

ність взаємозв'язаних впливів і взаємозумовлених основних її змістових і діяльнісних компонентів, реалізація яких забезпечує їхню нову інтегративну якість [4, с. 14–15]. Із таких позицій система національного виховання складається з компонентів, котрі доцільно розглядати як підсистеми складної системи та водночас котрі можуть набувати відносної самостійності самої системи, а саме: діяльність (вихованець, педагог); змістові (мета, зміст, принципи, форми, методи) [4, с. 15; 19]. Це передбачає сукупність таких складників:

- система постановки мети (суспільства, системи виховання, закладу освіти, студентського колективу, конкретного виховного заходу залежно від змісту та форм проведення);

- система змісту національного виховання (громадянина, патріота, гуманіста);

- система форм організації національного виховання як сукупність різноманітних заходів (студентські об'єднання, клуби, факультативи, конференції, диспути, рольові ігри, змагання, гуртки тощо);

- система методів, детермінованих метою, змістом і формою виховного заходу (індивідуальні, групові, колективні, стимулювальні, формувальні, контрольні);

- система умов ефективного здійснення національного виховання (сформованість атмосфери національного духу та української ідеї у студентському колективі; готовність педагогів до українського виховання; забезпечення матеріально-технічної бази; визначення пріоритетного аспекту національного виховання здобувачів у ЗВО; дефініції близької та далекої перспектив виховання колективу) [4, с. 14–20; 19].

З огляду на це, процес виховання – взаємопов'язаний ланцюг виховних ситуацій, які розвиваються та є основним «відрізком» виховного процесу. У такому разі процес виховання постає як система, що розвивається, зі структурним елементом – виховною ситуацією, власне саморозвивальною системою, у котрій розвиваються вихованці, виховна діяльність, вихователь і виховна взаємодія, а також цілісний об'єкт, який, будучи системою, стає значно більшим, аніж сукупність складників [15, с. 243]. Виховна ситуація, як стверджував академік І. Бех, «створюється в межах особистісно орієнтованого виховання» та має забезпечити розвиток свідомості такого рівня, який спонукав би особистість «... до самопізнання й самоактивності, щоб вона могла стати творцем власного духовно багатого життя» [1, с. 35]. Тому є необхідним вибудовувати такі ситуації, за яких стосунки вихователя з вихованцем засновані на повазі до гідності й безперечному праві здобувача бути особистістю [1, с. 35]. Кожна виховна ситуація як елемент виховного процесу сама є системою [15, с. 245].

В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка «виховання» витлумачено як процес «цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів» [5, с. 53]. На думку І. Бега, поняття «виховання як взаємодія» конструктивніше за поняття «виховання як вплив». У ракурсі бачення виховання як співпраці визначальну роль відведено внутрішнім силам вихованця як особистості, як суб'єкта виховного процесу [1, с. 427]. Отже, цілями виховання варто вважати очікувані результати реалізації системи виховних дій щодо зміни особистості.

Виховання розглядається як цілеспрямований і свідомо здійснюваний процес організації та стимулювання активної діяльності особистості з опанування соціального досвіду (знань, умінь, навичок, засобів творчої діяльності, соціального і духовного ставлення); кінцевою метою виховання є формування особистості громадянина – патріота, гуманіста, здатного забезпечити поступ нації [6, с. 22; 19]; постає «перетворювальною силою особистості, заснованою на любові, повазі, духовності, культурі, на загальнолюдських і національних цінностях особистості» [174, с. 35], воно завжди звернене в майбутнє. Український педагог Г. Ващенко стверджував: «Виховання можна визначити як формування особистості людини з метою наближення її до більш-менш чітко визначеного виховного ідеалу, кожен народ, кожна епоха мали й мають свій ідеал, бо без нього неможливе саме виховання» [2, с. 20].

З огляду на вищевикладене, такий підхід охоплює: знання, що забезпечують умови національного самопізнання, самоідентифікації, самоусвідомлення, самореалізації, а також визначення своїх сутнісних якостей і характеристик, тобто «національного Я» в національній спільноті; інтерактивні знання, котрі в єдності з певними вміннями та навичками зумовлюють налагодження ефективної національної солідарної взаємодії студентської молоді з іншими; знання, на основі яких відбувається формування національної самооцінки та ставлення особистості до себе, іншого, громади, держави, нації; знання, вміння та навички, котрі сприяють побудові у студентської молоді свого життєвого проекту, знаходженню місця в національній спільноті та з'ясуванню його значущості й для особи-

стості, й для громади, української нації; соціальні знання, що необхідні для орієнтування та адаптації особистості в навколишньому світі на певному її віковому етапі. Процесом адаптації вважають становлення особистості, яке передбачає застосування інноваційного освітньо-виховного змісту, відповідних форм, методів і засобів його реалізації, спрямованих на розвиток здібностей, інтересів, освітніх потреб, нахилів і здатності до ефективного засвоєння досвіду минулих поколінь, цінностей української нації, екстрапольованих у вчинки, соціальну та громадську активність [16; 19].

Без стійких зв'язків, взаємодії компонентів, тобто без структури, система перестала б існувати як конкретне ціле. Наявність структури – умова нагромадження кількісних змін усередині системи, є необхідною передумовою для її наступного розвитку й перетворення [18]. Будь-яка система соціального порядку активна, діяльна й виявляється в її функціях. Своєю чергою, призначенням системи є інтегрований результат певних дій, утворюваних її компонентів. Стосовно неї вони мають доцільний характер або ж компонент випадає з неї та стає стороннім предметом для неї. Зміни в природі складників, у характері їхньої взаємодії викликають відповідні зміни у функціях і безпосередньо компонентів, і системи загалом [18].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, стратегічним пріоритетним завданням реформування системи освіти України в умовах відстоювання державності є побудова національної системи освіти, виховання громадянина зі сформованою національною солідарністю задля національної консолідації у ствердженні держави Україна. Формування майбутніх учителів як базису української інтелігенції має відбуватися з позиції системного підходу, а на тлі відстоювання незалежності й соборності української державності освітньо-виховний процес має бути сучасним, відповідати соціально-економічним і політичним вимогам та устрою суспільства й ураховувати сучасні тенденції розвитку нації та держави.

Перспективу подальших дослідницьких пошуків убачаємо в розробленні методики формування національної солідарності в майбутніх учителів на основі досвіду виховної практики закладу вищої освіти в умовах відстоювання української державності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Виховання особистості : у 2-х кн. Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 212 с.
3. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навчальний посібник. Дрогобич : Коло, 2006. 326 с.
4. Гнатюк В.М. Управління системою національного виховання учнів загальноосвітньої школи : методичний посібник. Київ : Оріяни, 1998. 120 с.

5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
6. Дем'янюк Т.Д., Дуляницька С.С., Лисенко О.М. Виховання гуманістично спрямованої особистості : навчально-методичний посібник. Рівне : Волин. обереги, 2011. 236 с.
7. Духовно-культурні цінності виховання Людини : монографія / за ред. Г.П. Шевченко та ін. Луганськ : НОУЛІДЖ, 2013. 332 с.
8. Кремень В.Г. Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум. 2-е вид., перероб. Київ : Грамота, 2010. 576 с.
9. Кузь В.Г. Основи національного виховання: концептуальні положення / за заг. ред. В.Г. Кузя, Ю.Д. Руденка, З.О. Сергійчук. Київ : Вид. центр «Київ», 1993. 151 с.
10. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка : підручник. Київ : Знання-Прес, 2003. 418 с.
11. Курлянд З.Н. Сутність процесу виховання. Лекції з педагогіки : навчальний посібник. Одеса : Південноукр. держ. пед. ін.-т ім. К.Д. Ушинського, 1999. С. 10–13.
12. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы : монографія. Київ : ВіРА ІНСАЙТ, 2000. 444 с.
13. Лебідь І.В. Національні цінності у виховному процесі загальноосвітньої школи (теоретико-методологічний аспект) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Умань, 2002. 222 с.
14. Мартинюк І.В. Національне виховання: теорія і методологія : методичний посібник. Київ : ІСДО, 1995. 160 с.
15. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка : навчальний посібник. 2-е вид. Київ, 1999. 350 с.
16. Пустовіт Г.П. Теоретико-прикладні складові інноваційного розвитку системи позашкільної освіти і виховання. *Інноватика у вихованні*. 2015. Вип. 1. С. 14–24.
17. Філософський енциклопедичний словник / за заг. ред. В.І. Шинкарук та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
18. Лісова С.В. Проблема забезпечення якості вищої освіти з позицій системного підходу. *Професійна педагогічна освіта: системний підхід* : монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 160–172.
19. Сойчук Р. Виховання національного самоствердження в учнівської молоді : монографія. Рівне : О. Зень, 2016. 416 с.
20. Сойчук Р. Погляд на проблему формування національної ідентичності майбутніх учителів: виховний аспект. *Професійна підготовка майбутніх педагогів: теорія та практика* : монографія / О. Боровець та ін. ; за наук. ред. Р. Сойчук. Рівне : О. Зень, 2020. С. 8–24.
21. Сойчук Р. Сходження до нації через солідарність: педагогічні ідеї Т.Д. Дем'янюк. *Інноватика у вихованні*. 2022. № 15. С. 124–132.
22. Сойчук Р. Теоретико-прикладний аспект виховання національної солідарності в учнівської молоді. *Інноватика у вихованні*. 2019. С. 42–50.
23. Сойчук Р.Л., Грицай Н.Б. Сутнісна характеристика феномену національної солідарності студентської молоді в умовах викликів сьогодення. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2022. № 3(43). С. 123–130.

REFERENCES

1. Bekh I. (2003) *Vykhovannja osobystosti* : u 2 kn. Kn. 1 : *Osobystisno orijentovanyj pidkhid: teoretyko-tekhnologichni zasady*. [Personality education: Person-oriented approach: theoretical and technological foundations]. Kyjiv : Lybidj. 280 p. [in Ukrainian].
2. Vashhenko Gh. (1994) *Vykhovnyj ideal*. [Educational ideal]. Poltava: Poltavskyj visnyk. 212 p. [in Ukrainian].
3. Vyshnevsjkyj O. (2006) *Teoretychni osnovy suchasnoji ukrajinsjkoji pedagoghiky* : navch. posib. [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy: teaching. Manual]. Droghobych : Kolo. 326 p. [in Ukrainian].
4. Ghnatjuk V.M. (1998) *Upravlinnja systemoju nacionaljnogho vykhovannja uchniv zaghajnoosvitnjoji shkoly: metod. posib*. [Management of the system of national education of secondary school students: method. Manual]. Kyjiv : Orijanj. 120 p. [in Ukrainian].
5. Ghoncharenko S.U. (1997) *Ukrajinsjkyj pedagoghichnyj slovnyk*. [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyjiv : Lybidj. 376 p. [in Ukrainian].
6. Dem'janjuk T.D., Duljanycjka S.Je., Lysenko O.M. (2011) *Vykhovannja ghumanistychno sprjamovanoji osobystosti* : navch.-metod. posib. [Education of a humanistically oriented personality: educational method. manual]. Rivne : Volyn. oberehy. 236 p. [in Ukrainian].
7. *Dukhovno-kuljturni cinnosti vykhovannja Ljudyny* (2013): monoghrafija [Spiritual and cultural values of human education: monograph] / za red. Gh.P. Shevchenko, T.L. Antonenko, O.S. Bjelykh ta in. Lughansjk : NOULIDZh. 332 p. [in Ukrainian].

8. Kremenj V.Gh. (2010) *Filosofija nacionaljnoji ideji : Ljudyna. Osvita. Socium*. [Philosophy of the national idea: Man. Education. Society]. 2-ghe vyd., pererobl. Kyjiv: Ghramota. 576 p. [in Ukrainian].
9. Kuzj V.Gh. (1993) *Osnovy nacionaljnogho vykhovannja : konceptualjni polozhennja* [Basics of national education: conceptual provisions] / za zagh. red. V.Gh. Kuzja, Ju.D. Rudenka, Z.O. Serghijchuk. Kyjiv: Vyd. centr "Kyiv". 151 p. [in Ukrainian].
10. Kuzjminskij A.I., Omeljanenko V.L. (2003) *Pedagoghika : pidruchnyk* [Pedagogy: textbook]. Kyjiv: Znannja-Pres. 418 p. [in Ukrainian].
11. Kurljand Z.N. (1999) *Sutnistj procesu vykhovannja. Lekciji z pedagoghiky : navch. posib.* [The essence of the education process]. Odesa : Pivdenoukr. derzh. ped. in.-t im. K.D. Ushynskogho, pp. 10–13. [in Ukrainian].
12. Lavrychenko N.M. (2000) *Pedagoghika socializaciji: jevropejski abrysy : monohrafija* [Pedagogy of socialization: European outlines]. Kyjiv : ViRA INSAJT. 444 p. [in Ukrainian].
13. Lebidj I.V. (2002) Nacionaljni cinnosti u vykhovnomu procesi zaghaljnoosvitnjoji shkoly (teoretyko-metodologichnyj aspekt) [National values in the educational process of a comprehensive school (theoretical and methodological aspect)] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01. Umanj. 222 p. [in Ukrainian].
14. Martynjuk I.V. (1995) *Nacionaljne vykhovannja : teorija i metodologhija : metod. posib.* [National education: theory and methodology: method. manual]. Kyjiv : ISDO. 160 p. [in Ukrainian].
15. Mojsjuk N.Je. (1999) *Pedagoghika : navch. posib.* [Pedagogy: teaching. Manual]. 2-e vyd. Kyjiv. 350 p. [in Ukrainian].
16. Pustovit Gh.P. (2015) Teoretyko-prykladni skladovi innovacijnogho rozvytku systemy pozashkiljnoji osvity i vykhovannja. [Theoretical and applied components of innovative development of the system of out-of-school education and upbringing]. *Innovatyka u vykhovanni : zb. nauk. pr. / uporjad. O.B. Petrenko. Rivne : RDGHU, vol. 1, pp. 14–24.* [in Ukrainian].
17. *Filosofskij encyklopedychnyj slovnyk* (2002) [Philosophical encyclopedic dictionary] / NAN Ukrajin, In-t filosofiji im. Gh.S. Skovorody / za zagh. red. : V.I. Shynkaruk, Je.K. Bystryckij, M.O. Bulatov ta in. Kyjiv : Abrys. 742 p. [in Ukrainian].
18. Lisova S.V. (2015) Problema zabezpechennja jakosti vyshhoji osvity z pozycij systemnogho pidkhodu [The problem of ensuring the quality of higher education from the standpoint of a systemic approach] *Profesijna pedagoghichna osvita : systemnyj pidkhid : monohrafija* [Professional pedagogical education: a systematic approach: monograph] / za red. O.A. Dubasjenjuk. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, pp. 160–172. [in Ukrainian].
19. Sojchuk R. (2016) *Vykhovannja nacionaljnogho samostverdzhennja v uchnivskoji molodi : monohrafija* [Education of national self-affirmation in student youth : monograph]. Rivne : O. Zenj. 416 p. [in Ukrainian].
20. Sojchuk R. (2020) Poghlyad na problemu formuvannja nacionaljnoji identychnosti majbutnikh uchyteliv: vykhovnyj aspekt [A look at the problem of forming the national identity of future teachers: the educational aspect] *Profesijna pidgotovka majbutnikh pedagoghiv: teorija ta praktyka : monohrafija* [Professional training of future teachers: theory and practice: monograph] / O. Borovec ta in. ; za nauk. red. R. Sojchuk. Rivne : O. Zenj, pp. 8–24. [in Ukrainian].
21. Sojchuk R. (2022) Skhodzhennja do naciji cherez solidaristj: pedagoghichni ideji T.D. Dem'janjuk [Ascent to the nation through solidarity: pedagogical ideas of T.D. Dem'yanyuk]. *Innovatyka u vykhovanni*, no. 15, pp. 124–132. [in Ukrainian].
22. Sojchuk R. (2019) Teoretyko-prykladnyj aspekt vykhovannja nacionaljnoji solidarnosti v uchnivskoji molodi [Theoretical and applied aspect of education of national solidarity in student youth]. *Innovatyka u vykhovanni : zb. nauk. pr. / uporjad. O. Petrenko. Rivne : RDGHU, pp. 42–50.* [in Ukrainian].
23. Sojchuk R.L., Ghrycaj N.B. (2022) Sutnisna kharakterystyka fenomenu nacionaljnoji solidarnosti studentskoho molodi v umovakh vyklykiv sjoghodennja [Essential characteristics of the phenomenon of national solidarity of student youth in the conditions of today's challenges]. *Pedagoghichni nauky: teorija ta praktyka*, no. 3 (43), pp. 123–130. [in Ukrainian].